

УДК 316.77:81'342.9:37.091.12.011.3-051:811.111

Гурина Н. В.

КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОМУ НАВЧАННІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ВЖИВАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ІНТОНЕМ У ГОВОРІННІ

В статті описується місце та роль комунікативних стратегій у процесі навчання майбутніх учителів вживання англійських інтонем у говорінні. На основі головних рис характеру та стереотипів мовленнєвої поведінки британців визначається мета основних комунікативних стратегій їхньої культури спілкування. Детально аналізуються тактики та прийоми комунікативних стратегій дистанціювання та натяку у взаємозв'язку з релевантними англійськими інтонемами та мовними засобами з національно-культурною специфікою.

Ключові слова: соціолінгвістичні знання, іншомовне міжкультурне спілкування, комунікативна стратегія, інтонема.

Правильне, з точки зору норм вимови, іншомовне говоріння майбутнього вчителя англійської мови буде дійсно правильним лише за умови врахування правил мовленнєвої поведінки, прийнятих у культурі вивчуваної мови. Дослідження комунікативних "збоїв" науковцями (Красних В. В., Кузьменкови Ю. і А., Ніколаєва Ж. В., Рот Ю., Тер-Мінасова С. Г.) свідчать, що основною їх причиною є розбіжності між семантичними та прагматичними значеннями мовленнєвих засобів [3, с. 169]. Щоб уникнути таких збоїв та адекватно сприймати англійське мовлення, а також робити власне максимально зрозумілим для її носія, майбутньому вчителю необхідно оволодіти певним обсягом лінгвосоціокультурних знань, які забезпечують здатність і готовність особистості до іншомовного міжкультурного спілкування (ІМС). Без таких знань важко правильно декодувати смисл англійських висловлювань і реагувати на них належним чином.

Як відомо, найбільшу частину інформації реципієнт отримує з "мови тіла" та жестів мовця (кінесика). Інтонаційні засоби спілкування займають друге місце за значущістю в передачі та декодуванні смислу повідомлення серед засобів спілкування. У нашому дослідженні, присвяченому методиці професійно орієнтованого навчання майбутніх учителів вживання англійських інтонем (одиноць навчання англійської інтонації) у говорінні, червоною ниткою проходить тема звукової культури спілкування, яка враховує основні правила комунікативної поведінки англійського суспільства та є важливою умовою успішного ІМС. Тому до складу професійної фонологічної компетенції [2], яка тісно взаємопов'язана з лінгвосоціокультурною компетентністю, ми пропонуємо включити й відповідні соціолінгвістичні знання.

Проаналізувавши складну структуру лінгвосоціокультурної компетентності, ми відібрали соціолінгвістичні знання, необхідні для успішного формування професійної фонологічної компетенції, а саме: мовні та мовленнєві засоби з національно-культурною специфікою різних рівнів (англійські інтонемі, граматичні структури, сталі вирази, кліше та лінгвістичні маркери педагогічних ситуацій). Під час навчання англійської інтонації майбутніх педагогів ми також враховуємо соціокультурні знання (теми "табу" та безпечні теми спілкування) і соціальні знання (культуро-специфічні правила та норми спілкування, стандартизовані моделі комунікативної поведінки).

Культура іншомовного спілкування, лінгвосоціокультурні знання розглядалися багатьма дослідниками (Воробйов В. В., Гончарук Т. В., Слізарова Г. В., Маслова В. А., Кузьменкови Ю. та А., Ларина Т. В., Тер-Мінасова С. Г., Fox K., Hall E. T. and Hall M. L. та ін.). Багато з них визнавали інтонацію одним із головних індикаторів рівня сформованості іншомовної вимовної культури та мовленнєвої поведінки. Але немає досліджень, присвячених англійським інтонемам, що обслуговують англійські комунікативні стратегії в ситуаціях педагогічного спілкування. Тому метою нашої статті є аналіз основних комунікативних стратегій (КС) англійської культури та інтонем, що їх обслуговують.

Відповідно, завданнями статті є: визначення сутності поняття комунікативної стратегії; характеристика мети основних комунікативних стратегій британської культури; аналіз КС дистанціювання та натяку з їх основними тактиками та прийомами у взаємозв'язку з відповідними інтонемами-маркерами і мовними засобами.

Спочатку зазначимо, що мовленнєва поведінка британців регулюється низкою соціальних установок (attitudes) та певними соціальними нормами. Основними цінностями англійського соціуму є: гедонізм, толерантність, витримка, стриманість, прагнення до компромісу, орієнтація на успіх, формалізм, конкуренція, недоторканість особи на духовному та фізичному рівнях. В англійській комунікативній культурі є групи стратегій, що забезпечують співрозмовникам можливість триматися безпечної дистанції та встановленого регламенту з метою забезпечення комфортної (безконфліктної)

атмосфери спілкування [3, с. 193]. Для англomовного суспільства не властиво вдаватися до емоцій, бо вони сприймаються як загроза рівному перебігу розмови та безконфліктній атмосфері. Подвійний характер побутової англomовної поведінки виявляється у тенденції до багатослівності поряд з невисокою інформативністю; у значному використанні експресивно-оцінювальних засобів спілкування, які свідчать про ритуальну увагу до співрозмовника поряд з нейтральним (частіше формально-байдужим) ставленням до нього, з одного боку, та прагнення приховати власні (реальні) почуття, з іншого. Британці вважають, що людина може свідомо керувати як перебігом бесіди, так і власними емоціями. Прагнення до позитивної взаємодії та "збереження обличчя" виявляється в постійному звертанні до тактики "small talk", коли співрозмовники легко, невимушено та неформально спілкуються на певну тривіальну тему, вживаючи стереотипні фрази. При цьому не переслідується жодна комунікативна мета. Ця тактика має на меті встановлення комфортного психологічного клімату, демонстрацію позитивного ставлення до співрозмовника, регуляцію комунікативного міжособистісного простору.

Отже, *комунікативна стратегія* – це сукупність мовних і мовленнєвих засобів, що вживаються для досягнення визначеної мети спілкування та попередження виникнення мовленнєвих "збоїв", які виникають у результаті розбіжностей культурних норм [3, с. 193]. Відповідно, комунікативні стратегії можна віднести до соціолінгвістичних знань з національно-культурною специфікою.

Наявність регулярних розбіжностей у ІМС, дала можливість виділити низку КС англomовного суспільства. Найбільше розбіжностей виявлено у вираженні спонукань, позитивної та негативної оцінки. В англomовній культурі, наприклад, є тенденція до перебільшення в позитивному оцінюванні та применшення в негативному, у той час як в українській культурі, навпаки, спостерігається применшення позитивної оцінки та категоричність у перебільшення негативної.

У нашому дослідженні ми використали комунікативні стратегії, виділені Ю. та А. Кузьменковими, які ґрунтовно аналізують розбіжності комунікативної поведінки британської, американської та російськомовної культур; розглядають основні англійські КС та ілюструють їх цікавими прикладами.

Основними комунікативними стратегіями британців є: дистанціювання; натяк, комунікативна підтримка співрозмовника; ухилення; прагнення до підтримки бесіди; структурна організація фреймових фраз комунікативного контакту; тематична організація комунікативного контакту. Ці КС виявляються у виборі певних тактик і прийомів мовленнєвої поведінки та відповідних мовних і мовленнєвих засобів; до останніх і відносяться інтонами. Загальною метою усіх зазначених КС є забезпечення комфортної атмосфери спілкування, безконфліктності, компромісу, підтримки співрозмовника, збереження власного "обличчя" та відчуття "privacy".

У нашій статті ми зосереджуємо увагу на КС дистанціювання та натяку, які мають велике значення для успішного ІМС майбутніх учителів англійської мови.

КС *дистанціювання* визнана однією з найважливіших та є потужним засобом впливу на оточуючих [1, с. 5]. Вона регулює ступінь близькості чи віддаленості співрозмовників, надає можливість ставити перепони для захисту своєї території. Ця КС виражається у зміщенні часового плану (акцент на минулий або майбутній час) та використанні модальних дієслів і стійких конструкцій. Наприклад, під час навчання майбутніх учителів організувати клас на виконання певного завдання, необхідно навчити їх надавати учням англomовні вказівки, які в українській мові маркуються імперативними лексико-граматичними конструкціями, переважно типу інструкції, наказу: "Принесіть крейду, зачиніть вікно, роздайте зошити...". Більшість учителів у наших школах та ВНЗ, на жаль, вдаються саме до імперативу і, відповідно, англійських інтоном на основі низького низхідного тону (Low Fall), що є помилковим і недоречним в англomовному комунікативному середовищі. Вживання "магічного" *please* не рятує вчителя від надто категоричного та навіть брутального звучання, з точки зору англomовної культури.

В англійській мові для зниження категоричності імперативних висловлювань і надання їм ввічливої та тактовної форми вживаються часові форми Past Simple, Future Simple, модальні дієслова та стійкі вирази, щоб уникнути Present Simple, який ніби обмежує свободу вибору реактивних висловлювань. Так, замість "*Bring us some chalk please*", на яку накладається інтонома 1 (Intoneme 1), доцільно вжити граматичну структуру загального питання "*Will you bring us some chalk please?*", на яку накладається інтонома 2, 2а з низьким висхідним ядерним тоном в основі (Low Rise) або "*Could you bring us some chalk please?*".

Такі прийоми стратегії дистанціювання сприяють розвитку таких цінностей, як: індивідуалізація, амбітність, прагнення успіху. Представимо цю КС з релевантними англійськими інтономами-маркерами у таблиці 1.

Працюючи з КС дистанціювання, необхідно пояснити студентам, що англійські модальні дієслова є незамінними "регуляторами ввічливості", які дозволяють майбутньому вчителю варіювати ступінь обов'язковості виконання інструкції прохання тощо.

Розглянемо "стратегічне поле" модальних дієслів *could, would, might* для потреб педагогічної комунікації. Зазначені модальні дієслова широко вживаються для вираження: прохань, питань, пропозицій, побажань, особистої думки та можуть мати різні відтінки ввічливості, які потребують відповідних інтоном, частіше "інтоном толерантності" з низьким висхідним Low Rise (Intoneme 2, 2a) та низхідно-висхідним Fall-Rise (Intoneme 5, 5a) ядерними тонами в основі. Так, питальні конструкції з цими модальними дієсловами – традиційні способи вираження ввічливої форми прохання вчителя, пропозиції, власної думки, критичного зауваження тощо.

**Комунікативна стратегія дистанціювання
в англомовній культурі та релевантні інтонемі-маркери**

Комунікативна стратегія	ДИСТАНЦІЮВАННЯ	
тактики	зміщення часового плану	вживання модальних дієслів
прийоми	заміна Present Simple на Past Simple та Future Simple	вживання модальних дієслів в стійких конструкціях
	використання Present Continuous	вживання модальних дієслів умовного способу
Приклади інтонем-маркерів	'Will you 'open your 'books now? (Intoneme 2) I was 'thinking to 'ask 'Jim to go to the blackboard (Intoneme 1a). I am 'looking 'forward to your 'coming back from 'holidays (Intoneme 1). 'Will you be 'writing with 'this pen a ,gain? (Intoneme 2 for simple enquiring about a pupils plan	I was 'wondering if you could 'lend me your 'pen please (Intoneme 2a). 'Could you 'pass me a 'pencil? (Intoneme 2) You would 'better 'try a ,nother ,variant this time (Intoneme 5a). 'How much 'time would you 'like for 'writing it? (Intoneme 1)

Example 1: A Teacher: You could 'try a ,new sentence, George. (Int. 2a). Communicative purpose: to express polite suggestion, attitude: genuinely interested, non-categorical, warm and encouraging.

Example 1a: A Teacher: 'Try a ,new ,sentence, George. (Int. 1). Communicative purpose: to express categorical order, attitude: categorical, weighty, firm.

Як бачимо, вживання інтонемі 1 (приклад 1a) на основі низького низхідного тону суперечить культурі мовленнєвої поведінки британців та обмежує особистісну свободу учня, відчуття комфорту в спілкуванні. Перевага інтонемі 2a у цьому контексті очевидна: вона дозволяє вчителю забезпечити так звану умовлядну відстань між ним та учнем, надати останньому право вибору та відчуття збереженої "privacy".

Критичні зауваження наші вчителі англійської мови найчастіше виражають за допомогою імперативу типу наказу або інструкції, на який накладається інтонема 1.

Example 2: A Teacher: You have to 'read the ins, tructions first. (Int. 1). Communicative purpose: to insist on reading instructions, attitude: firm and intense.

Таке нав'язливе модальне значення інтонемі 1 знову суперечить англомовним КС, тому правильним буде виразити критичне зауваження за допомогою модального дієслова в стійкій конструкції.

Example 2a: A Teacher: You could ,read the ins, tructions first, 'Tommy. (Int. 5a). Communicative purpose: to express friendly warning, attitude: encouraging, polite.

Важливо навчити майбутнього вчителя інтонаційно правильно маркувати речення умовного способу, які є особливо цінними для розпитування учнів, уточнення інформації. Умовний спосіб робить запитання ненав'язливим та вимагає вживання інтонем переважно на основі Low Rise, Fall-Rise.

Example 3: A Teacher: 'Would you be able to 'bring your compo'sitions by ,Friday, 'students? (Int. 2). Communicative purpose: to express indefinite enquiry, attitude: polite, genuinely interested.

Example 3a: A Teacher: ,Bring your compo, sitions by, Friday, students. (Int. 1a). Communicative purpose: to express categorical request, attitude: final, serious.

КС **натяку** є наступною антиконфліктною КС, мета якої полягає в регулюванні ступеню емоційного впливу на співрозмовника, згладжуванні "гострих кутів" спілкування шляхом зниження значущості висловлювання, що є наслідком функціонування правил ведення "small talk". КС натяку ґрунтується на використанні різноманітних прийомів "understatement" – применшення, щоб нейтралізувати емоції мовця щодо змісту висловлювання або співрозмовника та зробити процес спілкування ввічливо невимушеним. Семантичне значення англійського understatement не співпадає з прагматичним. Ця КС демонструє ввічливе та обережне ставлення до почуттів співрозмовника, тому, з точки зору прагматики, висловлювання з применшенням не може вважатися хибним.

У педагогічному спілкуванні КС натяку вживається досить часто, оскільки на кожному уроці виникають делікатні ситуації спілкування, коли, наприклад, потрібно повідомити про незадовільну оцінку, необхідність перескладання, виразити своє несхвалення, скаргу або критику. Відповідно, комунікативна тактика регуляції зниження значущості висловлювання (downtoning) використовується під час обміну думками між учителем та учнем, для вираження критичної оцінки або ставлення першого до предмету обговорення або поведінки другого. Основні прийоми цієї комунікативної тактики – *мінімізація значимості та зниження визначеності*. Кожний із цих прийомів вимагає вживання певних лексико-синтаксичних структур і релевантних інтонем. Так, прийом мінімізації передбачає оперування прислівниками- мінімізаторами *just, only, a bit, a little, very* та *non-assertive words: somehow, somewhat, somewhere*, які нейтралізують небажані емоції, зменшують гостроту критики, приховують несхвалення.

Example 1: A teacher: You for, got some ,details, ,Boby. (Int. 1). Communicative purpose: to disapprove, attitude: categoric and intense.

Як бачимо, інтонаема 1а у цьому контексті не відповідає основним принципам британської культури спілкування, тому доцільно замінити це стверджувальне речення на таке, де буде вжито мінімізатор та антиконфліктна інтонаема 2, 2а, 5 чи 5а.

Example 1a: A teacher: You could ,give a ,little ,more attention to `details, ,Boby. (Int. 2a). Communicative purpose: to reprove, attitude: calmly disapproving, friendly.

Example 2: Your ,reading was rather ,slow, Alice. (Int. 1a). Communicative purpose: to disapprove, attitude: weighty, intense.

Example 2a: A teacher: Your ,reading was a ,bit ,slow, Alice. (Int. 2a). Communicative purpose: to reprove, attitude: calmly disapproving, friendly.

Приєм зниження визначеності забезпечується вживанням різних вербальних засобів, що виражають припущення, таких як заповнювачі пауз – "філлери": *kind of, sort of, so to speak, more or less*, які роблять говоріння вчителя менш різким, категоричним, з "пом'якшувальним" ефектом. Доречними є дієслова, що виражають намір, такі як: *incline, tend, intend*. При цьому вибір інтоном варіюється між 1а, 2, 2а та 5а.

Example 3: You make 'too many mis'takes in ar, ticu, lation. (Int.1). Communicative purpose: to announce the fact, attitude: categoric, final, serious.

Example 3a: You tend to 'make a bit ,more mis'takes in ar, ticu, lation than ,usual. (Int. 5a). Communicative purpose: to express concern, attitude: sympathetic, warning, quite warm.

Тактика використання заперечення як натяку реалізується як засіб зменшення значимості та зустрічається в трьох типах конструкцій заперечення: пряме, приховане та подвійне. Мета цієї тактики полягає у послабленні емоційного впливу стилістично забарвлених слів, що виражають критичне ставлення, незгоду, недобррозичливість.

Example 4: I 'don't feel like 'giving you a ,bad ,mark. (Int. 5a). (The understatement is: I want you to try again). Communicative purpose: to encourage, attitude: sympathetic, cordial.

Example 5: A teacher: You 'aren't very 'skillful at trans, cribing ,are you? (Int. 5a). (The understatement is: You are bad at transcribing). Communicative purpose: to reassure, warn; attitude: regretful but sympathetic.

Тактика заперечення особливо незамінна для вираження негативного ставлення вчителя до деяких учинків, результатів дії, висловів і т.д.; скарг, пояснень, вибачень. Наприклад, щоб виразити своє несхвалення, доречно буде сказати так:

Example 6: A teacher: I'm not quite 'sure about the ,last chapter of your compo, sition. (Int. 5a). Communicative purpose: to show hesitance; attitude: calmly disapproving, regretful.

Приєм прихованого заперечення вживається в стверджувальних реченнях шляхом заміни прямого заперечення прислівниками типу: *hardly, barely, scarcely, few, little* або дієсловами *fail, lack*.

Example 7: A teacher: The 'second 'team failed to mention all the ,facts. (Int. 5a). (The understatement is: The second team didn't get the score). Communicative purpose: to disapprove friendly; attitude: polite, regretful.

Подвійне заперечення виникає, коли в заперечному реченні вживаються ще й слова з префіксами негативного значення. Наприклад: *Your ,new 'deskmate 'doesn't look un, friendly. You could sug'gest him 'doing the 'project to, gether, Jane. (Int. 5, 2). Communicative purpose: to reassure, patronize, encourage.*

КС ухилення та пом'якшення є логічним продовженням стратегії натяку. Щоб не образити англомовного співрозмовника, який намагається "зберегти обличчя", важливо вміти пом'якшувати категоричні твердження, критичні зауваження, пораду або ставлення до предмету обговорення чи співрозмовника, що є внятково важливою комунікативною стратегією у професії вчителя іноземної мови. Пом'якшення можна досягти двома шляхами: максимальна персоналізація чи суб'єктивізація своєї точки зору (*personalising*) або, навпаки, узагальнення думки (*generalizing*) – перенесення акценту на загальноприйнятту думку з метою приховування власної. Такі комунікативні прийоми не містять загрози до власного часу чи свободи дій англомовного співрозмовника, який усвідомлює необхідність дотримання норм, порядку та законів як істину, що не обговорюється.

Інтонами-маркери КС ухилення та пом'якшення з їх специфічними мовними і мовленнєвими засобами будуть об'єктом дослідження в наступних публікаціях. Перспективою вивчення проблеми є синтез усіх необхідних для майбутнього вчителя англійської мови соціолінгвістичних, соціокультурних та соціальних знань як основи для відбору педагогічно цінних інтоном.

Включення виділених комунікативних стратегій британців з відповідними інтонаемами в процес професійно орієнтованого навчання майбутніх учителів англійської інтонації забезпечить успішність іншомовного міжкультурного спілкування та належний рівень розвитку іншомовної вимовної культури.

Використані джерела

1. Елизарова Г. В. Культура и обучение иностранным языкам / Г. В. Елизарова. – Спб. : Каро, 2005. – 352 с.
2. Гурина Н. В. Професійна фонологічна компетенція вчителя іноземної мови як головна складова його іншомовної вимовної культури / Н. В. Гурина // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія "Педагогіка та психологія". – Вип. 18. – С. 210–218.

3. Кузьменковы Ю. и А. Английский язык для межкультурного общения / Ю. и А. Кузьменковы. – М. : Издательство Московского Университета, 2013. – 276 с.
4. Ларина Т. В. Категория вежливости и стиль коммуникации / Т. В. Ларина. – М. : Языки славянских культур, 2009. – 507 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие / С. Г. Тер-Минасова. – Москва : Слово / Slovo, 2000. – 624 с.
6. Fox K. Watching the English. The Hidden Rules of English Behaviour / K. Fox. – London : Hodder, 2004.

Гурина Н. В.

КОММУНИКАТИВНЫЕ СТРАТЕГИИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНО-ОРИЕНТИРОВАННОМ ОБУЧЕНИИ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ УПОТРЕБЛЕНИЮ АНГЛИЙСКИХ ИНТОНЕМ В ГОВОРЕНИИ

В статье описывается место и роль коммуникативных стратегий в процессе обучения будущих учителей употреблению английских интоном в речи. На основе главных черт характера и стереотипов речевого поведения британцев определяется цель основных коммуникативных стратегий их культуры общения. Детально анализируются тактики и приёмы коммуникативных стратегий дистанцирования и намёка во взаимосвязи с релевантными английскими интонами и языковыми средствами с национально-культурной спецификой.

Ключевые слова: *социолингвистические знания, иноязычное межкультурное общение, коммуникативная стратегия, интонома.*

Нурна N. V.

COMMUNICATIVE STRATEGIES IN PROFESSIONALLY ORIENTED TEACHING PROSPECTIVE TEACHERS TO USE ENGLISH INTONEMES IN SPEECH

The article is dedicated to the problem of successful cross-cultural communication and speech "failures" of non-native English speakers as an important aspect to be considered when teaching the English intonation to the students of pedagogical departments professionally. Attention is focused on intonemes that help teacher trainees of English sound natural and relevant to the English communicative norms. General attitudes and traditions, and principles of the British cultural community that influence the effectiveness of cross-cultural interaction are described. The main British values centered round the concept of individualism with the emphasis on personal interests, independence and lack of formality are recited. Therefore, the content of sociolinguistic knowledge, necessary for successful teaching of the English intonation to teacher trainees, is analyzed. Defined are the goals of the main communicative strategies: distancing, hinting, softening and shifting, communicative support, keeping the conversation going, initiating communicative contact, arranging the middle stage, handling small talk topics which are governed by a set of unwritten universal rules, basic cultural traditions (trust, compromise, and tolerance). The tactics and techniques of the communicative strategies of distancing and hinting, deeply rooted in the national worldviews, patterns of behaviour and stereo-typical thinking are characterized in correlation with relevant English intonemes. Within the communicative strategy of distancing, which is aimed at making orders, requests, suggestions and inquiries less direct and therefore more polite forms, the techniques of shifting to the future, continuous or the past with correspondent language means are in the focus. Certain tense forms and modal verbs used for this purpose are defined and illustrated by examples. The tactics of downtoning information for the purposes of hinting is given due attention to. A special set of language and speech means, bearing national cultural specifics – markers of the mentioned communicative strategies, is distinguished in particular.

Key words: *sociolinguistic knowledge, foreign cross-cultural communication, communicative strategy, an intoneme.*

Стаття надійшла до редакції 30.08.2016